

1336, 1359, 1379 i dr.), razlike izmedju indeksa i teksta (na pr. 1724, 1810 i dr.), omaške u modernim nazivima (Negotino za Negotin, Komino za Komine i dr.). One nisu takve da bi umanjile vrednost zbirke. Snadbevena indeksom i kartom ona će olakšati snalaženje u znatnom epigrafskom materijalu, koji je publikovan u našim mnogobrojnim publikacijama u toku 70 godina, posle publikovanja poslednjeg toma CIL III.

6. VI. 1989

Miroslava Mirković,
Filosofski fakultet,
Beograd

ARGIRO B. TATAKI, Ancient Beroea, prosopography and society, Athens, 1988, 752 strani, X tabele i 1 karta

Во издание на Центарот за грчко-римски старини излезе 8-от том од серијата Студии (ΜΕΛΗΤΗΜΑΤΑ) во која е собрана, солидно презентирани и проучена ономастиката на Б. со акцент на просопографијата и општеството. Во Уводот авторката ја дефинира целта и методот на работа, хронолошкиот оквир (од 4 в.пред.н.е. до крајот на Антиката), територијата на Б., просопографските извори, главно натписите, (историјатот на објавувањето, тешкотиите за датирање во отсуство на корпус) и наративните извори кои ги има од времето на Александар Македонски. Вклучени се и Беријците посведочени надвор од Берија кои се важни за утврдување на локалната ономастика, исклучени несигурните (Vergae). Од 470 датирани се 100 и нешто натписи со македонските кралеви, намесниците на Провинцијата, разни магистрати, македонската (провинциска) и акциската (Августова) ера. Во Уводот дадени се и посетителите на Б.: македонските кралеви, намесниците на Провинцијата како и посетата на апостолот Павле на синагогата, доказ за постоење на еврејската заедница.

Изборот на В. е резултат на богатството со натписи посебно во хеленистичкиот период. Посебно место имаат 100-те манумисии од римско време (1/6) од вкупниот број. Така Thessaloniké која тогаш има двојно повеќе натписи нема ни 1 манумисија што не може да биде случајност, но затоа пак бројот на латинските и двојазичните натписи во Б. е далеку помал. Сепак најбројна група се надгробните а со картирање се покажа дека само 2 локалитета се од хеленистичко време. Просопографијата е дадена по азбучен ред, со патронимик или гентилициј. Секоја единица покрај примарната библиографија, содржи и секундарна како и литература за социјалната положба на поединецот, датирање (несигурните во заграда) тип на споменикот, место на чување со инв. бр., и место на наоѓање (современи грчки имиња, а на стр. 48—52 дадени се сменетите словенски имиња).

Книгата е поделена на два дела. Првиот е самата просопографија од 1397 личности како и 11 нови во додатокот, кои во првата глава од II дел се коментирани, распоредени табеларно по векови така што многу јасно се гледа зачестеноста на едни и појавата на нови имиња. Од ономастиконот на I. Russu посведочена е 1/3. Во II-та глава се зборува за социјалните класи утврдени според категориите на натписи т.е. животот и кариерата на поединецот, по периоди: во време на македонската самосталност, римската зависност, формирањето на Провинцијата до I-от в. и во царскиот период (I—III в.н.е.)

Ономастиката на Б. се состои од 684 имиња посведочени како дел од ономастичка формула или поединечно. 463 (2/3) се јавуваат само еднаш а сите заедно 1262 пати. На стр. 312—331 дадени се табеларно по векови, тип на формули и број на потврди. Покрај странските, општогрчките и добро познатите македонски имиња (Авторката ги нарекува локални?!), се јавуваат и досега непосведочени, значајни за решавање на етничката припадност на Македонците. Најзначајни се оние кои се јавуваат порано отколку во другите делови на Грција и оние до Александар Македонски кога со ширењето на македонската власт

многу типични македонски имиња се раширени низ целиот Медитеран. Едно од нив е името на самиот Александар кое дотогаш го носеле исклучиво Македонци, како од кралската куќа така и обичните, за во 4 в. да се рашири низ целата грчка културна сфера. Слична судбина имале и Amynta, Antigon-a, os. Некои се прифатени само во најблиското соседство (Attylos, Myllenas) а некои останале македонски до крај (надвор од Македонија носени само од Македонци), на пр. Dabreias, Myllenas. Во категоријата херојски имиња врзани со социјалната положба на носителот е Koiganos, архајско име излезено од мода Во 3 в. заедно со Leukadia и Pella, Б., има најмногу имиња, 70. Според авторката покрај општо грчките и поретки грчки, локални (македонски) се 29. Најчести се Nikandros и Nikanor. Имињата пак Alketas, Adymos, Nikandros и Neoptolemos како македонски, епиграфски се посведочени од 5 в.п.н.е. Neoptolemos во договорот меѓу Perdikkas II и Атина, а Antanor е еден од амбасадорите на Amyntas III во Атина. Се чини дека Korragos најрано е посведочено во Вергина, а за римско време треба да се додадат натписот од Stuberger (Спом. 98, 1941-48 по 388) и од Паралово, (Ж.А. 33/1, 1983, 41—43). Надвор од Македонија ретки се деминутивите Arristylla и Nikylla. Во хеленистичко време најчесто е Antigonos, во Египет и М. Азија пак Balakros како и Polemaios инаку поретко име. Hartas и Laretas не се познати надвор од Македонија, од второто посведочен е женскиот пандан во Рим. Меѓу робовите непосведочени се Arnion и Spadzatis. Еден роб се викал Marsias како угледните Македонци од 4 в. а друг судејќи по името, Sadalas бил Тракиец. Авторката мисли дека Leandros бил странец, што не е сигурно бидејќи во 4 в. во Вергина се јавува формата Landros, а во 2 в. во Амфиполис, Лете и во Берија. Прв пат епиграфски во Македонија се јавува Midon (во наративните извори име на Пајонец,) посведочено во Euforos, Syria, а женската форма во Ботијаја, кое потврдува дека Пајонците не треба строго да се делат од Македонците. Од II-от в. се 53 имиња од кои најчесто е Dionysos (3 пати) почесто отколку во Тесалија. Според Авторката македонски би биле 22. Епиграфска потврда на Euridiké, име познато уште од времето на Александар.

а). Епиграфски непосведочено беше Bidoitos (Bitoitos на Апијан?). Прв пат во Македонија се посведочени и македонските имиња Galestes, Molukkos Palamandros. Имињата кои им се припишуваат на Бригите поточно на бригиската компонента на етногенезата на Македонците Авторката ги нарекува пред-грчки со што се имплицира сигурно грчко потекло на Македонците иако прашањето за нивната етничка припадност не е дефинитивно решено. Во овој век тоа се Ammia кое во Вергина е посведочено во 1/2 на 3 в. а во Б. често во I-от, Amadikos, Gauanes, Ouadea i Ethos. Најинтересно е името на еден од тројцата Темениди Gauanes (Her. I, 137) досега непосведочено, како и Ethos кое е сродно на Ethagos познато како македонско од 5 в. Но и покрај тоа и спротивно на Ф. Папазоглу, авторката ги сфаќа како грчки. И Ammadikos и Ouadea се непосведочени во Македонија но со аналогии во Фригија. Странски имиња би биле 3: Seuthes, Sitalkes и Pleuratos.

Во хеленистичкиот период ставени се 30 имиња од изгубени натписи и и керамички фрагменти кои не можат да се датираат прецизно, од кои 11 се веќе посведочени. Тогаш прв пат во В. се јавува Monimos посведочено во Derriopos со аналогии во М. Азија. Досега непосведочени се Sostratides за разлика од Sostratos, современик на Александар, Bibo кое го доведува во врска со Bibo од Mendé. Како странски ги наведува Pleuratos, Sitalkes и Bardeias, последново посведочено и во Миеза, а во Thessaloniké како Bardion што покажува дека не може да се изедначи со Vardyilis.

Од 70-те имиња во I-от в. 51 прв пат се јавуваат во Б. Треба да се подцрта дека најголемиот број од нив се типично македонски, а 11 од нив прв пат се јавуваат во Б. Најинтересно е името Ainius познато од Илијадата како водач на Дарданците, посведочено во Amphipolis, Derriopos и Pajinja, и треба да се стави во групата најстари македонски имиња како и Alkimos посведочено и во Вергина. Етничкиот Makedon како лично име епиграфски е посведочено од 5 в. (скулптор во Карија) но во поширока употреба ќе биде во доцнохеленистичко и римско време. Имињата Dada, Deidas, Manta, Okkos според Авторката веројатно се од пред-грчкиот заеднички субстрат на М. Азија и Македонија.

Ако веќе се знае неговото име, и ако се сака да се постигне егзатност во истражувањата тогаш е напходно да се наведе името на субстратот, Бриги, и кон кретно да се именува потеклото на тие имиња. Најчесто од нив е Manta додека Okkos се јавува само овде. Kleuata се зема како илирско, но како што забележува Ф. Папазоглу суфиксот -ata е познат и во Фригија и се среќава во други имиња кои никако не можат да бидат илирски како Mucatus, Torkuatos во источна Македонија или пак Leonnatos и Lennatos. Barnaios е семитско име непосведочено во Македонија и може да се третира како странец. Во овој век се јавуваат и римските имиња. Освен доселените Римјани се јавуваат римски имиња со патронимик, ретко метронимик, и како cognomina, покрај „домашните“ имиња.

Еден век по римската окупација ономастиката на В. се менува Покрај римските имиња се јавуваат и нови имиња а дел од македонските се губат. Од 70 македонски имиња посведочени до крајот на старата ера, 31 ги има и натаму, а 15 се посведочени и во 3в. Во Б. прв пат во новата ера се јавуваат 27 инаку добро посведочени македонски имиња. Бројот на новите имиња е близу 350, речиси 1/2 од вкупниот број. Во римско време во мода се херојските имиња, Achlieus, Diomédês, Aias, често кај гладијаторите. Keroimos, Lamis, Leontolukos (досега непосведочено за разлика од неговите компоненти кои се чести), и Mētylos се ретки имиња. Новина се композитите од -nikê и -erôs. Некои познати македонски имиња се јавуваат со завршеток -as како Philipras, Ptolemas, како и nomina sasga за смртници, а од теорфорните интересни се Agogaios и Kaprophagos. Некои „ропски“ имиња носат слободните луѓе, а во мода се имиња на ценети камења и парфеме :Zmaragdus, Myrismos. Реткото име Endermia посведочено е во Бегниште (cf. Ж.А 38, 1988, 61) Под влијание на римската ономастика некои македонски основи проширени се со суфиксот -anê, -anos: Amyntianê, -anos, Kasandrianê, Oresteinê, Potamianos. Од римските имиња во Б. 1/2 се cognomina или praenomina и nomina во улога на cognomen. Во Македонија римската ономастичка формула обично е без praenomen та во Б. се познати само 11 од тоа 4 пати за жени. Дуплите презимиња се поретки, а кај женските второто е cognomen. Римските cognomina се јавуваат како лични, дел од грчка ономастичка формула, патронимички или се прават нови nomina со суфиксот -anus. Ouakena, Авторката го зема како римско Vassena а не епихорско. Во ова време, 1—3 в. од заедничкиот бригисни супстрат на М Азија и Македонија се Ammia, -anos, Amin, Amila посведочени во Македонија,, а кај нас и Ameilos (Спом. LXXI, no 184). Од нив најчесто е Ammia. Doules Bastos, Lykkeia како и Zeipas, Mestos, Torkos според Ф. Папазоглу се од истиот слој иако последните 3 се сметаа за тракиски, како и Bassa Bassos кое го има, во Македонија и М. Азија, но тешко е да се утврди да ли е епихорско или пак римско, Bassus, додека Tarus, Trailos и Dentous кои асоцираат тракиски имиња би биле едонски. Семистските имиња Maria, Sambathis, Sambation авторката ги врзува со Евреите, а источни би биле и Akê, Akaris, како и Mamaris, Denber и Skilbas досега непосведочени. Mery 11-те supernomina од 2—3 в. освен едно, Kauma би било семитско име.

Во II-та глава врз основа на имињата одредени се социјалните класи што е олеснето со натписите од Leukopetra во кои е означен статусот, како и со сведоштвата за повисоките класи бидејќи Б. беше на чело на македонскиот Коинон. Особеност на Б. е и малиот број на надгробни споменици во однос на другите, исто како во Styberga, додека во другите македонски градови преовладуваат надгробните. Така во Thessalonikê од 2693 лица до 3 в. 1305 се од надгробните а во Б. од 1379 само 529. Немањето на директни показатели за социјалниот статус на епитафите се надоместува со типот на споменкот, иконографијата и др. Одредени имиња поврзани се со социјални категории и најголемото менување во ономастиката паѓа во новата ера, нови пред сè римски имиња, додека некои локални се губат или се поретки. На 408 стр. Т. V дадени се 28 најчести имиња, преку 4 потврди, вкупно 278 те. 22%, при што се оделени сведоштвата од надгробните, како и зачестеноста пред и во нашата ера. Близу 2/3 од имињата или 469 посведочени се еднаш. Честите имиња пак овозможуваат да се проучува општествено-културниот, треба да се додаде и етничкиот аспект, да се одредат периоди. Убедливо најчесто е името Alexandros, 35, потоа

Paramonos 21, Dionysos и Ammia 16, Antigonos 15, Alexandra, Amynta, Demetrius и Philippos 11, Zosimos 10, итн. Половината од честите имиња се македонски и почести во старата ера. Во новата ера пак 15 имиња се посведочени по 5 пати, од кои 3 римски. За некои македонски имиња споредени со Thessalonikē може да се рече дека се локални во Б: Adaios 6 : 0, Nadymos 8 : 2, што не мора да биде реално бидејќи, природата на натписите е различна, Б. има повеќе хеленистички (кралски писма, гимназискиот закон, списоците на победници, манумисиите). Овие имиња почести се во западниот дел: од двете најчести имиња во Б., Alexandros е многу често во Орестида и Еордаја, а Paramonos се јавува дури 40 пати во Styberra. Од 4 в.п.н.е. Agathōn и Lykos се среќаваат и во другите делови на Грција та Авторката ги става во панхеленски но се чини дека се рашириле со македонската власт. Од женските имиња најчесто е Ammia и за разлика од Вергина (посведочено од 1/2 на 3 в. како едно од 15 женски имиња) во Б. досега нема потврди од старата ера. Со оглед на социјалната положба на жената во Антиката ретки се сведоштвата освен надгробните, и не е чудно што од 28 најчести само 6 се женски. И Ammia е почеста во Г. Македонија и според Авторката доказ дека староседелците го надживеале доаѓањето на Македонците. Се чини дека овие староседелци, во изворите добро познати како Бриги, не можат да се третираат како посебен слој сè до римско време бидејќи тие се посведочени прилично рано во срцето на Македонија (Вергина) а не само во зафрлените краевии каде се задржала заради изолираност и поправилно е наместо *surviva*nce да се третираат како бригиска компонента во етногенезата на Македонците (cf. Н. Проева, Jubileen zbornik na Muzejot na grad Skopje, во печат.). Зачестеноста на имињата Ammianos, Ammia, и др е доказ за стопувањето на оваа компонента и за различноста на Македонците и Грците, бидејќи Бригите не се посведочени во Грција. Употребата на боженските имиња за смртници, која не е изворно грчка ни римска, иако е посведочена од 4 в.п.н.е главно за робови, зачестува во нашата ера. Со оглед дека ситуацијата е иста и во М. Азија, Ф. Папазоглу ја поврзува со Бригите, отфрлено од Авторката која дава неколку примери од Атина и Рим иако признава дека е дојдена со вклучувањето на странците во грчко-римскиот свет, што само го потврдува мислењето на Ф. Папазоглу. За разлика од другите градови, богатството на изворите и среќните епиграфски наоди овозможува да се проучува македонската аристократија во времето на македонската самостојност. Мислењето на Ch. Edson дека значењето на Б, родниот град на Антигон Едноокојот се зголемило за време на Антигонидите, епиграфските наоди го потврдија. Така во време на Александар само 2 соработници се од Б. во споредба со 14 од Пела, Филип V има 6 од Б. ниеден од Пела, а на Персеј сите се од Б. Според А. врската на Антигонидите со Б. довела до врзување на локалната аристократија со кралската куќа та затоа ја снемало онаа од времето на Александар. Се обидува да утврди родбински врски и фамилии а губењето на овие имиња не само во Б. туку во цела Македонија заради римската клаузула за иселување на угледните Македонци (T. Liv. 44/5, 1—6) потврдува дека биле аристократски.

За класната структура на општеството најзначаен е гимназискиот закон. Забраната за учество во гимназијонот на робовите, ослободениците и нивните синови покажува социјални групи со ограничени права. За зачувувањето на ова ексклузивно право казните биле строги: за гимнасиархот и слободните парични а за неслободните *paidagogo*i иако имале имот и за *paides* биле телесни. Одказната за недоаѓање на време на *paidotribai* се гледа дека биле слободни. Врори по важност се манумисиите чија цел била да се обезбеди правото на ослободеникот по смртта на господарот, затоа и сведоци. Одредбата *paramonē* ги обврзувала да го служат господарот до крајот на животот кој бил исто обврзан со закон и во случај на непочитување му плаќале 100 златници на кралот. Сите робови се странци, до крајот на старата ера нема ни еден со македонско име, оние надвор од Македонија се воени заробеници. На овие натписи како и на трите писма од Деметриј II посведочени се епонимен свештеник и стратег, 2 гимназиарси, еписпат на Б. (*Harpalos*), *hieromnemon*. и др. Епонимниот свештеник е на *Atargatis* што укажува на странци. Со едно од писмата се даваат економски привилегии на свештениците на Асклепиј и на Херакле,

кои се викале kynagoi а на Herakle Kynagidos се однесува најстариот натпис најден во Б. Најстариот странец е од времето на Филип II, Атињанецот Kalimédôn, и некој си Andreas Androu со нејасен етничок. Од Laodikeia е китародосот Apaksenor Theodorou. Најмногу странци има на агонистистичките списоци и од Alexandria, 7. Името Pleurato го врзува со населувањето на Илири во време на Антигон Досон или Филип V а на Sitalkês со Тракијците населени од Филип V. Жената и децата на Садалас од 3в. п.н.е. имаат македонски имиња (според Ав. Тракиец интегриран во Македонија). Третото тракиско име Seuthês посведочено е и во М. Азија а сите се ретки во тракиските земји.

Што се однесува до жените, во општество со власт на мажите, единствено познати се кралските мајки, жени, и свештеничките. Од почетокот на 3 в. е првата позната свештеничка на Ennodia. Од 3 в. е и метронимичката формула посведочена 11 пати, при што е забележено дека ниеден значаен Македонец до римско време нема метронимик. Од мислењата: македонски обичај или нелегални деца Авторката се приклонува кон второто. По римските освојувања општеството во Б. се менува. Со ислувањето на благородниите Б. ја губи аристократската класа (гасење на одредени имиња). Изворите за републиканскиот период се ретки сè до I в.н.е. кога се посведочени гладјаторските игри, но точниот датум на воведување како и на Неокорјата не е познат. Се до I в.не надробните споменици имаат хеленистичка форма а арага и иновациите во епитафите се од II в. По терањето на аристократијата се населуваат Римјани, трговци и ветерани, а Македонците служат војска. Најстариот натпис на Бериџи и Римјани е од 57—55 г. Во Македонија само во Б. е посведочено правото на земја за Римјани *gēs enktêis* како во Kos, Hios и Mesenia (во другите *negotiatores*), кое одело заедно со *progenia* и почесно граѓанство, и веројатно биле *conventus civium Romanorum*. Претпоставува дека се населени имотите на истераните аристократи. Подоцнежните римски гентилиции веројатно се од овие доселеници. Посведочени се 136 *nomina* во споредба со 241 во источната сфера (Hatzfeld) меѓу кои се и 32 од Б, а 19 ги има во Delos и претпоставува дека во Б. дошле по војната со Митридат. Дел од нив се јавува и во Thessalonikê која има најмногу (170) и според A. Ridzakis биле од Campania, јужна Италија и Рим што е веројатно и за Б. Некои не се посведочени надвор од Б. а некои надвор од Македонија. Тешко е да се утврди класата на овие Римјани. На исток *negotiatores* се обично од средната но во Македонија има и ослободеници. Најчест гентилициј во Б. е *Porilius*, 27 пати, а *Publicus* може да биде бивш државен роб. Некои престојувале привремено, ги нема подоина, а *Aufidii* до 3 в, кои заедно со *Lappii* се посведочени порано отколку во Thessalontkê. Најретко е *Farrus*. Римското присуство довело до нова аристократска класа од разни етнички и социјални групи и според Авторката запрела дискриминацијата меѓу Македонците и предгрчкиот супстрат. Аргумент изведен *ex silentio* бидејќи твр. предгрчки имиња во Б. епиграфски се посведочени од 2 в. п.н.е. Ако постоела, Римјаните можеле да ја спречат дискриминацијата, но не и да наредат мешање на луѓето (мешани *cognomina*) кое може да биде само резултат на стопување. Немањето на потврди од предримско време во Б. треба да се објасни со видот на документите, главно званични, и тоа за повисоките класи. Затоа пак во Вергина посведочена е *Amnia* од 1/2 на 3 в. пред.н.е. Спротивно на Бригите посведочени во Македонија од пред Тројанската војна кои сè до доаѓањето на Римјаните не се стопиле (!), илрските и тракиски доселеници од времето на Филип V, според Авторката, се интегрирале во Македонија

Посведочен од хеленистичко време, македонскиот коинон во римско време е задолжен за царскиот култ (првиот натпис е од времето на Филавиевците), а сведоштвата за македонијарсите се подоини од свештениците на царскиот култ. Посведочена е една *makedoniarchissa*. Сите свештенички се жени на македонијарси или високи функционери. Споредбата на двата списоци со ефеби ја покажува романизацијата. Во споредба со податокот на Лукијан за Б. како голем и *polyanthropon* град, нивниот број е мал и не е индиција за бројот на жителите туку за економската моќ. За двата од трите списоци во Б. мисли дека не се ослободеници, како Ф. Папазоглу, туку некој вид здружение или *thias*. Сите манумисии како и во другите делови на Македонија се за женски божества: Мајката на боговите, Артемида (*Agrotera*, *Digaia*) и сириската *Ata-*

rgatis. И свештениците се главно жени, како и донаторите, повеќето со римско граѓанско право, некои со *ius trium*. Посветуваат сами, ретко со татор, доказ за коегзистенција на 2 права: римското и локалното. Нема манумисија од брачна двојка, туку само мајки со деца или *thgertoι* (таткото непознат, или деца на господарот). Најголемата посвета е 14 робови (средна класа). Според микропонимите поседите биле во близина на Б. Манумисиите од 3 в. се за еден роб, доказ за осиромашувањето а се намалува бројот на машките робови кои биле покорисни за поседот. Според Ав. жените и децата (1—14 г) се дарувале заради трошоците за издржување. Хиеродулит не смееле да се продаваат ниту издаваат, веројатно се крористеле за света проституција посведочена во Б. во култот на *Dea Syria*, а помладите како музичари на празниците кога веројатно се правеле менумисиите бидејќи најголемиот број е во *Daisios* и на 18-ти *Dios*. Покрај посетителите од Македонија дарувале и странци, досега познат еден од Кизик. Другите странци се познати од надгробните споменици: 3 гладијатори (*Efes, Nikaja* и *Pautalia*). Поради пропуст на стр. 483 како странец се третира еден од *Herakleia*, Пиерија. Меѓу победниците на натпреварите се: 1 од *Nikopolis* во Епир, 1 од *Amastris* и 1 од *Sinore*. Во римско време има малку странски робови. Од 130, 117 познати се од овие манумисии. Според Ав. домашните робови се заради долг за што нема директни докази, а ознаката *geni Makedona/nikon* веројатно се однесува на потеклото од Македонија.

Надгробните споменици се вклопуваат во општата слика за Македонија. Најчест облик до римско време е стела со 1 покојник, епитетот *heros* и поздравот *chaire*. Во римско време се даваат години на живот или брак, податоци за професијата (музичари, правник, гладијатори, гласник, лекари, лозар, трубац, и др.) како и за подигнувачот на споменикот, (најчесто жена, потоа маж, па родители за деца (побројни за синови) за брат или сестра, за родители на брачниот другар а најретко деца за родителите. Датираниите споменици и епиграмите се ретки.

Снабдена со предговор, кратенки, опширна библиографија на 19 страни, 12 таблички, 5 индекси (имиња, географски термини, одбрани грчки зборови, просопографски и општ индекс) и 10 табли, книгата е современо но и комфортно за користење дело, кое е на ниво на целата серија и претставува вреден придонес за историјата на Македонија и Берија.

28. XI. 1989

*Наге Прова
Филозофски факултет, Скопје*